

Materialismus 19. století. Rozpomnutí se na myšlení. (16. 10. 1915)

Rudolf Steiner

Milí přátelé,

dnes chci k úvahám, které jsme zde měli v minulých dnech, připojit jenom krátkou epizodu, poněvadž musíme mluvit ještě o jiných věcech. Zítra pak řekneme ještě něco přesnějšího o okultním hnutí v 19. století a jeho vztahu ke světové kultuře. To, co chci dnes připojit, vztahuje se na objevení se materialismu, materialistického světového názoru v 19. století, vůči kterému se nesmíme postavit, právě ze stanoviska duchovní vědy, jednoduše kriticky, nýbrž kterému musíme přiznat velký význam. Chovat se kriticky je vždycky to nejjednodušší, když stojíme vůči nějaké věci. Je tedy nutno chovat se tak, abychom pochopili, že právě v 19. století musel vzniknout ve vývoji lidstva onen proud, který je možné právě nazývat „materialistický světový názor“. Charakterizovali jsme jej dostatečně. Můžeme uvést dvě hlediska, kterými se nám může ujasnit celý význam materialistického světového názoru. Ve formě, ve které materialismus v 19. století jakožto světový názor vznikl, v té vlastně dříve neexistoval. Byli zde ovšem jednotliví materialističtí filosofové jako Demokritos a jiní - můžete se o tom dočíst v „Záhadách filosofie“ - kteří jsou jaksi předchůdci tohoto materialismu jakožto teorie. Ale když jejich světový názor, jaký skutečně je, přirovnáme k tomu, co se vyslovuje v materialismu 19. století, tu si musíme říci, že v té formě, v jaké se materialismus stal v 19. století světovým názorem, zde dříve nebyl. Zvláště nemohl takovým být, řekněme ve středověku nebo ve stoletích, která právě předcházela červánkům novodobého duchovního života. Nemohl zde být, neboť lidé měli ve svých duších příliš mnoho souvislosti ještě s podněty duchovního světa. Představovat si, že celý svět není vlastně nic jiného, nežli souhrn v prostoru se pohybujících atomů, jež se shlukují do molekul, kterýmžto shlukováním pak vznikají všechny zjevy života a ducha, to bylo vyhrazeno teprve 19. století.

Nyní možno říci: je zde něco, co zde bude stále jako jakási červená nit, za kterou se může jít i v nejhorských světových názorech. A jestliže sejde po této červené niti, která se vine vývojem lidstva, pak pomocí této niti budeme moci alespoň nahlédnout nemožnost materialistického světového názoru. A tato červená nit záleží jednoduše ve skutečnosti, že lidé musejí *myslet*. Bez myšlení je totiž nemožné, aby člověk přišel i jenom k materialistickému světovému názoru. On přece vymyslel tento materialistický světový názor. Jenže v materialistickém světovém názoru zapomínají lidé na sebebepoznání: „Ty myslíš a atomy nemohou přece myslet!“ Jestliže pěstujeme jen tento kousek sebebepoznání, tedy máme něco, čeho se můžeme držet. A jestliže se toho držíme, najdeme vždycky, že s materialismem to nejde.

Ale aby se pořádně poznalo, že to s materialismem nejde, musel materialismus být nejprve ve své vlastní podobě vypracován. Pomyslete jen, že dokud lidé měli nepravý obraz materialismu, obraz, ve kterém stále ještě byly spolu myšleny duchovní podněty, tu mohli se držet té trošky ducha, kterou v přírodních zjevech hledali. Teprve tehdy, když byl veškerý duch vyhozen - duchem, neboť myšlení je možné jenom v duchu - teprve když duchem byl vyhozen duch ve tvorbě světa, mohla před lidmi vstoupit celá pustota materialistického světového názoru. Před lidmi musela jednou vystoupit tato celá pustota materialistického světového názoru. Ale vidíte, že je k tomu zapotřebí rozpomenutí se na vlastní myšlení. Bez toho to nejde. Ale jakmile jen trochu pohlédneme na sebeuvědomění myšlení, pak si musíme říci: Jednou musel ve vývoji povstat celý obraz materialismu, aby lidé zpozorovali, co v něm mají.

Tak by byl naznačen jeden bod. Ale přece jen materialismus řádně nechápeme, jestliže jej nevyznačíme ještě po jeho jiné stránce. Pohleďte, materialistický obraz světa: prostor, v prostoru atomy, jež jsou v pohybu - to je jako vesmír, ten by byl v podstatě jen vnějším následným jevem, klam jednostranné skutečnosti prostoru a v něm se pohybujících atomů, tedy těch nejmenších částí, o kterých jsme již v dřívějších přednáškách ukázali, že je myšlení vlastně nestrpí, že nestrpí, aby zde atomy byly. Ale lidé se k těmto atomům stále vrací. Jak je vlastně lidé nacházejí? Jak přichází člověk vlastně k tomu, aby uznával atomy?

Neviděl je nikdo, neboť jsou vymyšleny. Bez ohledu na skutečnost musel tedy člověk mít nějaký podnět k tomu, aby si atomistický svět vymyslel. Člověk musí být něčím podněcován, přiváděn k tomu, aby si vymyslel atomistický svět - příroda sama člověka opravdu nevede k tomu, aby si ji představoval atomistický. Můžeme se s nějakým fyzikem o tom bavit, protože on zná vnější fyziku, ten by však vlastně nikdy na atomy vůbec nepřišel. A muselo by se říci, jak skutečně již v osmdesátých letech přišli rozumní fyzikové na to, že atomismus je domněnka, pracovní hypotéza, aby v ní lidé měli jakousi zkratku, bernou minci pro své počítání, ale je nutno si ujasnit, že to se skutečností nemá co činit. Myslíci fyzikové by nejraději zůstali při tom, co vnímají svými smysly. Ale oni přece vždycky znovu padají na atomismus, jako padá kočka na packy.

Když sledujete, co jsme si během let vypracovali - již se velmi často o těchto věcech hovořilo od té doby, co jsem v Mnichově konal přednášky o rosikruciánské theosofii - když to sledujete, uvidíte, že člověk obdržel základ k fyzickému tělu na starém Saturnu, že potom prošel postupně vývojem slunečním a měsíčním, a potom ve staré době měsíční včlenil do svého organismu, do toho, co zde tehdy bylo z jeho fyzického organismu, svůj nervový systém. Ale představovali bychom si věc docela falešně, kdybychom se domnívali, že nervový systém byl za staré měsíční doby takový, jaký se dnes jeví anatomovi nebo fyziológovi. Co zde bylo, to byl vlastně jenom pravzor kombinací našeho nervového systému. Fyzickým nebo lépe nerostným - tak, jak je fyzicko-chemickým - se stal teprve během zemské doby, a celé členění, jak dnes vězí v našem těle, je výsledek zemské organizace. Za zemské evoluce byla nerostná podstata - hmota včleněna do imaginačních pravzorů našeho nervového systému a také do jiných pravzorů, a tím vznikl nynější nervový systém.

Nuže, materialista si řekne: Tímto nervovým systémem myslím nebo vnímám. Víme, že to je nesmysl. Jestliže si tento děj chceme skutečně představit, tedy si můžeme představit nějaký nerv, který' probíhá v organismu (viz obrázek). Ale když si představíme různé nervy, které v organismu probíhají, tedy probíhají tyto nervy tak, že vysílají odbočky jako větve. Jeden nerv probíhá jaksi tak, že má kmen a potom vysílá větve, je to dokonce tak, že větve přicházejí do blízkosti jiných větví, a že potom zde jiný provazec běží dále. (Je to jen schematicky a nepřesně nakresleno.)

Jakpak vlastně probíhá lidský duševní život v tomto nervovém systému? To je otázka, kterou si musíme položit především. Nedospějeme k představě o tom, jak lidský život v nervovém systému probíhá, jestliže pohlížíme jenom na denní bdělé vědomí. Jakmile si však člověk všimne okamžiku, kdy svým Já a svým astrálním tělem vyklouzne z nervového systému - vyklouzne z celého těla a tím také z nervového systému - a zvláště okamžiku, kdy při probuzení zase vklouzne dovnitř, pak zpozoruje zvláštní jev: Člověk byl vlastně za spánku mimo své nervy, totiž svým astrálním tělem a svým Já. Vklouzne zase do svých nervů, skutečně v nich vězí za denního života - a cítí se při procitání, když klouže dovnitř, ještě mimo, ale už jakoby vplývající do nervů. Postup procitání je mnohem složitější, nežli je možné zatím schematicky

znázornit. A tak jsme vlastně přes den svou duší ve svém těle tak, že tělo vyplňujeme až do nejjemnějšího rozvětvení svých nervů. Toto vyplnění není ovšem takové, že bychom tělo vyplňovali nějakou mlhou, nýbrž vyplňujeme je organizovaně. Když se odebíráme do různých orgánů, vklouzneme také do citivých vláken, až do nejkrajnějších rozvětvení nervů. Představte si to prosím, docela živě. Nakreslím to ještě jednou schematicky, ale mohu to nakreslit jen tak, že to bude jaksi obráceně, jako nějaký zrcadlový obraz. Musím kreslit zvenku, měl bych ale kreslit zvnitřku. Dejme tomu, že toto by bylo astrální tělo a toto by byla citivá vlákna, která astrální tělo vystrkuje. To všechno je astrální tělo, co teď kreslím.

Teď vystrkuje jistá citivá vlákna do nervových provázeli. To nakreslím takto. Tedy skutečně zde vklouzne do nervových provazcu. Myslete si, že by můj kabát byl zde dole na rukávech zašitý a já bych rukou vklouzl do kabátu. Myslete si, že bych tím stem rukou zde narazil, kde jsou rukávy zašity. Tak vklouzneme tedy až tam, kde nervový provazec končí. To se může sledovat ve fyzickém těle, kde nervový provazec končí - a až tam vklouzneme. Dokud kloužám dovnitř, necítím nic, cítím, až když přijdu tam, kde je rukáv zašit. Právě tak je to s nervy - cítíme nerv jenom tam, kde končí. Celý den vězíme v nervové hmotě a dotýkáme se stále konců svých nervů. To si člověk sice neuvědomuje, ale projevuje se to v jeho vědomí, aniž to chce. Když nyní myslí (a člověk myslí právě svým Já a tělem astrálním), můžeme říci, že myšlení je činnost, která se z Já a z těla astrálního přenáší na tělo étemé. Co je příčinou vědomí, je to, že svým myšlením přicházíme stále k bodu, kde narážíme. Na nesmírně mnoha bodech narážíme, když zde vklouzneme dovnitř, jenže nám to nepřichází k vědomí. K vědomí to přijde jen tomu, kdo postup probouzení prožívá vědomě: kdo se vnoří s vědomím do nervového pláště, pak pocítuje, že se všude potkává s píchnutím.

Poznal jsem jednou zajímavého muže, který to dostal do vědomí abnormálním způsobem, což bych chtěl vylíčit takto: Onen člověk byl výborným matematikem a zběhlý v celém tehdejší stavu matematiky. Přirozeně se také mnoho zaměstnával počtem diferenciálním a integrálním. Diferenciál je v matematice něčím atomistickým, tím nejmenším. Co jako nejmenší si možno ještě představit - více o tom nemohu dnes říci. Tu přišlo onomu muži k vědomí - aniž se to vlastně vynořilo přes práh vědomí - že je zde všude píchán, když vjede dovnitř. Když to nepřijde řádně k vědomí, (řádně se to muže k vědomí přivést po cvičeních udaných ve spise „Jak dosáhnout poznání vyšších světů?“), pak mohou při tom nastat neobyčejné věci. Tak se on domníval všude u sebe cítit diferenciály, byl plný diferenciálů. Jsem plný diferenciálů, říkal, nejsem vůbec integrální. To dokazoval také velmi bystrým způsobem, že je všude nabit diferenciály.

Představte si živě tato píchnutí, co s nimi člověk udělá, když nevejdou do jeho vědomí? Promítá je do prostoru a naplňuje jimi prostor, a to jsou potom atomy. To je vpravdě původ atomismu. Člověk to dělá právě tak, jak byste to dělali vy, kdyby zde před vámi bylo zrcadlo a neměli byste tušení, že to je zrcadlo: jistě byste měli za to, že zde venku je snad shromáždění lidí.

Proto si člověk představuje celý prostor vyplněný tím, co sem promítá. Celý tento nervový proces se zrcadlí do lidí nazpět následkem toho, že zde naráží. Ale to není člověku povědomé, že zde naráží a že celý prostor kolem je mu proto naplněn atomy: atomy jsou zdánlivá píchnutí, která působí konečky jeho nervů. Příroda nenutí nás nikde uznat atomy, ale *lidská přirozenost* nás k tomu nutí. V okamžiku, kdy přicházíme k poznání, noříme se do sebe a pozorujeme nesčíslný počet prostorových bodů. V tomto okamžiku jsme v témže postavení, v jakém se nacházíme, když stojíme vůči zrcadlu, narazíme na ně - a víme potom, že nemůžeme za zrcadlo. Podobně je to při procitnutí. V okamžiku, kdy procitneme, narazíme na své nervy a víme: nemůžeš za ně, nemůžeš vyjít přes ně. Celý atomový obraz je tedy takový, jakoby to byla zrcadlová stěna, a ve chvíli, kdy zpozorujeme, že se za ni nedostaneme, tuto věc víme.

Vezměte si výrok Saint-Martina, který jsem vám již dříve uvedl. Co říká přírodozpytec? Přírodozpytec říká: „Analyzuj přírodní jevy a najdeš atomistický svět. Víme, že zde atomistický svět není! Vpravdě jsou tu jenom naše konečky nervů. Co je tam, kde je předpokládán atomistický svět? Tam není nic! Musíme se zastavit u zrcadla, u konečků nervů. Zde je fyzický člověk a to je zrcadlicí aparát. Když nepoznáváme, že je zrcadlicím aparátem, tedy za ním předpokládáme všelijaké krámy, totiž materialistický světový názor, vpravdě musíme však najít *člověka*. Ale to nemůžeme, když říkáme: „Analyzuj přírodní jevy“, neboť to nám přináší atomismus. - Tu musíme říci: „Pokus se dostat za pouhé zdání“. Musíme říci: „Pokus se prohlédnout zdání“, a pak nemůžeme říci: „a najdeš atomistický svět“, nýbrž: „a najdeš člověka“. A pak si vzpomeňte na to, co v jakési předzvěsti, které sám plně ještě nerozuměl, řekl Saint-Martin větou, kterou jsem vám napsal: „Rozptylte svou hmotnou temnotu a najdete člověka“. Je to tatáž věta, je to docela totéž, jenže je možné tomu porozumět teprve za pomoci úvahy, kterou jsme se zaměřovali.

Vidíte, že tím, jak svou duchovní vědu uvádíme do styku s přírodovědou a s omyly přírodovědy, vyplňujeme program, který žije v lidské touze od doby, co existují lidé, kteří něco tušili o nemožnosti moderního materialistického světového názoru. To je právě významné, co se nám objeví ve svých účincích, když si všimneme celé zvláštnosti našeho světového názoru: že duchovní věda je zde proto, že byla vytoužena těmi, kdo měli cit pro to, co je pravdivé, pro to, co musí přijít jakožto pravda, která jediná může přinést lidstvu to, co lidstvo v novější době potřebuje.

Zítřka vám chci ukázat, proč právě musel vzniknout omyl, když byla učiněna zkouška se spiritismem v 19. století. Jak jsem vám ukázal, jednalo se o sugesci od žijících lidí, zatímco lidé věřili, že se jedná o vlivy ze strany mrtvých. Těch dosáhneme jenom tehdy, když se omezíme na tu část člověka, která může být vyzvednuta z lidského těla. Všecko to, co člověk prožívá mezi smrtí a novým zrozením, možno zvědět jenom tím, co člověk může prožívat mimo fyzické tělo, takže není vlastně možno používat k tomu medií ve správném slova smyslu.